МАКТАБГАЧА ЕШДАГИ БОЛАЛАРГА ИННАВОЦИОН ЕНДАШУВ, БОЛАГА УЙИН ТАРИКАСИДА БИЛИМ БЕРИШ

Эргашева Зулфия Шавкатовна

Жиззах вилояи Мактабгача ва мактаб таълим бошаармаси мутахассиси

Аннотация:

Мақолада мактабгача таълим тизимида инновацион ёндашувлар, хусусан, ўйин орқали таълим бериш (*Edutainment*), STEAM технологиялари, геймификация ва ТРИЗ педагогикасини жорий этишнинг назарий ва амалий асослари таҳлил қилинган. Мультимедиа ва рақамли воситалардан мактабгача ёшдаги болалар ривожланишида (когнитив, эмоционал, мотор кўникмалар) фойдаланишнинг педагогик-психологик мезонлари ва вақт чекловлари кўриб чиқилган. Шунингдек, мақолада Ўзбекистон Республикасининг соҳага оид норматив-ҳуқуқий базаси, тизимни рақамлаштиришдаги мавжуд муаммолар ўрганилиб, боғчаларда замонавий технологияларни самарали татбиқ этиш бўйича тизимли амалий тавсиялар берилган.

Калит сўзлар:

Мактабгача таълим, инновация, *Edutainment* (ўйинли таълим), STEAM, геймификация, мультимедиа технологиялари, ТРИЗ педагогикаси, рақамли малака, таълим сифати.

Мактабгача таълим бола шахсини соғлом ва етук, мактабда ўқишга тайёрланган ҳолда шакллантиришга қаратилган бурч ва вазифаларни ўз ичига олади. Бугунги кунда таълимнинг глобал тенденцияларида инновация, технология ва ўйинли усулларнинг аҳамияти ошиб бормоқда. Мактабгача ёшдаги болалар учун таълим-тарбия жараёнида инновацион ёндашувларни жорий этиш, айниқса ўйин орқали таълим бериш (Edutainment) методикасини татбиқ этиш, болаларнинг умумий ривожланиши — когнитив, эмоционал, ижтимоий ва мотор кўникмаларининг шаклланишига ижтидорли таъсир кўрсатиши аниқланмоқда. Ушбу мақолада мактабгача ёшдаги болаларга

инновацион ёндашувнинг назарий асослари, амалий методика ва технологиялари, уларнинг афзалликлари, шу жумладан Ўзбекистоннинг норматив-ҳуқуқий базасига боғлиқ жиҳатлари ўрганилади ҳамда мактабгача таълим муассасаларида мультимедиа ва ўйинли усулларни самарали татбиқ этиш учун тавсиялар берилади. Инновацион ёндашувнинг назарий асослари ва мақсадлари. Мактабгача таълим — узлуксиз таълим тизимининг биринчи босқичи бўлиб, болаларнинг мактабга тайёргарлиги, руҳий-ҳиссий барқарорлиги ва билиш қобилиятини шакллантиришга хизмат қилади. Ўйинли таълим (Edutainment) болани мажбурияту ҳиссига солмасдан, унинг табиий қизиқиши, хоҳиш-истаги asosida bilim olishni ta'minlaydi. Бу ёндашувнинг педагогик-методологик асослари: ўйнан ўрганиш гипотезаси (learning through play), конструктивистик ёндашув (Bolalar фаол ёрдамда ўз билимини қуришади), ва интегратив таълим (STEAM, интердисциплинарлик). Ўйин орқали таълим болага мустақилликни, ижодий фикрлашни, муаммоларни ечиш қобилиятини ривожлантиради, шу билан бирга супервизия ва тизимли педагогик битим орқали билиш натижаларини таъминлайди. STEAM ва интерфаол методлар. STEAM таълими фан, технология, муҳандислик, санъат ва математикани интеграция қилиб, болаларга ҳаёт билан боғлиқ муаммоларни амалий йўл билан ечиш кўникмаларини беради. Мактабгача ёшда бу тизим оддий, қўл билан бажариладиган тажрибалар орқали амалга оширилиши лозим: сув ва ранглар билан амаллар, қумда шакллар ясаш, содда механизмлар конструкти. Бундай фаолиятлар боланинг ҳиссий ва сенсор интеграциясини, фазовий тасаввур ва мантиқий боғланишларни мустаҳкамлайди. STEAM принциплари асосида ташкил этилган лойиҳа-ташкилотлар (мисол: кичик қишлоқ қуриш, қуёш энергияси моделини яратиш) болаларни муаммоларни босқичма-босқич ҳал қилишга ўргатади.

Геймификация ва ўйинлаштириш. Геймификация — таълим жараёнини сюжет, қоидалар ва рағбатлантирувчи элементлар орқали ўйинга ўхшатиб

ташкил этишдир. Мактабгача ёшда бу усул машғулотларни қизиқарли ва мақсадли қилади: математик тушунчаларни "дўконча"да сарфлаш орқали ўргатиш, мусиқа ва қаҳрамонлар ёрдамида тил машғулотларини ўйнатиш, "хазина қидириш" мисолида муаммони топиш. Муҳими, геймификацияда мукофотлаш тизими ёки очколар боланинг илғорлигини мантиқли ва ўсувчан тарзда рағбатлантириши керак, наказвора ҳамда босимли жараёнга айлантирмаслик лозим.

Мультимедиа ва рақамли технологиялар. Замонавий мультимедиа воситалари (ақлли доскалар, таълимий планшет иловалари, аудио ва видео материаллар) боланинг вақт ва диққат ресурсидан оқилона фойдаланган ҳолда таълимни самарали қилади. "Мультимедиавий ҳужум" усули — бир вақтнинг ўзида матн, аудио, видео, графика ва анимация орқали жадал таъсир ўтказиш — боланинг икки ярим шарни фаол ишлатишини қўллаб-қувватлайди ва материални хотирада яхшироқ сақлашга ёрдам беради. Аммо мактабгача ёшдаги болалар учун компьютерли машғулотлар давомийлиги (тақрибан 15 дақиқа) ва материалнинг содда ҳамда ёшга мос бўлиши зарур. Ҳар бир мультимедиали слайд ёки ўйин психолого-педагогик мезонларга мос равишда бошқарилиши керак: визуал шовқин кам бўлиш, интерактивлик даражаси юқори бўлиши ва болаларнинг мотор ҳаракатларини ҳам жалб этиши муҳими катта. ТРИЗ педагогикаси ва ижодий муаммо ечиш. ТРИЗ методикаси болаларга муаммоли вазиятларни тақдим қилиб, ижодий ёндашувни қўллашга ўргатади. Мактабгача ёшда буни рўйхатлаштирилган ролли ўйинлар, "Агар биз… бўлсак" каби муаммо-фантазия чақирувлари орқали амалда кўриш мумкин. Масалан, "ўрмонда адашган айиқчани қутқариш" мавзусида болалар режа тузади, зарур воситаларни аниқлайди ва ролларни бўлади, бу орқали мақсадлаш, режалаштириш ва ижро қобилияти тақвияланади. Рўлли ўйинлар ва нутқ кўникмалари. Мактабгача ёшда рўлли ўйинлар нутқ ва ижтимоий кўникмаларни ривожлантиришда муҳим ўрин тутади. Касблар, ҳайвонлар ёки эртак қаҳрамонлари ролини ўйнаш орқали

бола янги лексика, ифода усуллари, эмпатия ва ҳамкорликни ўрганади. Тарбиячи бу жараёнда мезон ва мақсадларни белгилаб, болаларнинг танловини рағбатлантириши ҳамда конфликтларни ёрдам билан ҳал этишни йўлга қўяди. Уйда ва боғчада амалий ўйинлар: намуна фаолиятлар. Амалиётда қуйидаги ўйинлар яхши самара беради: "Сеҳрли халтача" — кўз ёпиқ ҳолда турли шакл ва тукумдаги буюмларни уникати орқали топиш, бу сенсор интеграцияни ва тилни ривожлантиради; "Тирик рақамлар" — рақам карточкаларига асосланган ҳаракатли ўйинлар, мусиқа тўхтаганда белгиланган рақамга босиш орқали рақам тушунишини ва реакцияни қисқартириш; "Қурилиш майдончаси" — Лего ёки ёғоч кубиклардан шаҳар қуриш орқали фазовий тасаввур, геометрик шакллар, катталик ва миқдорни ўрганиш. Бундай ўйинлар таркибий равишда STEAM элементларини ўз ичига олиб, болани муаммо ечишга йўналтиради.

Мультимедиа воситаларининг педагогик қўлланилиши. Маълумотлар ва тадқиқотлар кўрсатадики, мактабгача таълим муассасаларида мультимедиа воситаларидан самарали фойдаланиш болаларнинг диққатини узоқроқ сақлашга, фикрлашни ва хотирани яхшилашга хизмат қилади. Мультимедиали дидактик воситалар тарбияланувчининг фаол иштирокини таъминлаш учун интерактив ёки сенсор элементлари билан бойитилиши керак. Масалан, арифметик тушунчани ўрганиш учун анимацияланган сонлар ва объектлардан фойдаланган ҳолда 1+2=3 мисолини кўрсатиш, кейин эса болаларга компьютер орқали мустақил бажариш имкониятини бериш — ўқитиш жараёнини самарали қилади. Шу билан бирга, мультимедиа материаллари этик ва экологик тарбияни ҳам ўзида акс эттириши керак: табиатни ҳурмат қилиш, атроф-муҳитни тозаликда сақлашга оид слайдлар ва ўйинлар болаларда ижобий муносабатлар шакллантиради.

Норматив-ҳуқуқий база ва миллий дастурлар билан уйғунлик. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни ва мактабгача таълимни ривожлантириш бўйича миллий дастурлар мактабгача таълим

муассасаларида замонавий технологиялар, жумладан мультимедиа ва ахборот-коммуникация технологіyalarини жорий этишни долзарб вазифалар сифатида белгилаб ўтмоқда. 2017–2021 йилларга мўлжалланган дастур ва Президент қарорлари мактабгача таълимни конвергент технологик ёндашув билан таъминлаш ва болаларни мактабга сифатли тайёрлашни кучайтириш вазифаларини ўз ичига олади. Бу ҳужжатлар доирасида мактабгача таълим муассасаларида компьютерлаштириш, педагогик кадрларни малакалаштириш ва замонавий таълимий дастурларни ишлаб чиқиш учун маблағ ва ресурслар белгиланиши лозим. Ижро ва татбиқдаги қийинчиликлар. Ҳамма инновацион технологиялар қонун-қоидалар тарафидан қўллаб-қувватланса-да, амалиётда қатор тўсиқлар мавжуд: ресурслар танқислиги (компьютерлар, планшетлар, ақлли доскалар), тарбиячи ва кадрларнинг рақамли малакаси етарли бўлмаслиги, дидактик материалларнинг ёшга мос ва лингвистик жиҳатдан тўғри тартибланган эмаслиги, ҳамда умумий методик қўлланмаларнинг иккиланмаслиги. Шунингдек, мультимедиа воситаларидан фойдаланишда боланинг экранга сарфлаши керак бўлган вақтни самарали бошқариш, жисмоний фаолиятни таъминлаш ва ижтимоий ўзаро муносабатни сақлаб қолиш аҳамияти катта.

Амалиётга татбиқ қилиш учун тавсиялар. Мактабгача таълим муассасаларида инновацион ёндашувларни — ўйинли, мультимедиали ва STEAM асосидаги фаолиятларни самарали жорий этиш учун қуйидаги амалий қадамлар тавсия этилади:

- Қурилма ва воситаларни таъминлаш: сиёсат даражасида мактабгача муассасаларни тармоқлаштириш ва минимал техник база (планшетлар, ақлли доска, аудио-видео қурилмалар)ни шакллантириш.
- Тарбиячиларни малака ошириш: мультимедиа дидактикаси, геймификация ва STEAM методикалари бўйича доимий профессионал ривожланишни йўлга қўйиш.

- Методик ресурслар яратиш: ёшга мос, тил ва маданиятга мувофиқ мультимедиали дарсликлар ҳамда сценарийлар, шу жумладан экологик ва ахлоқий тарбияга қаратилган контент ишлаб чиқиш.
- Ўқув жараёнини модуллаштириш: машғулотлар 15–30 дақиқа оралиғида бўлиб, экран вақти ва фаол ҳаракатли босқичлар ўртасида тенг мувозанат сақланиши керак.
- Ота-оналар билан ҳамкорлик: уйдаги ўйинлар ва асосий мультимедиали ресурсларни ота-оналарга таълимот бериш, боланинг уйдаги фаолиятини мониторинг қилиш ва қўллаб-қувватлашни таъминлаш.
- Илмий-тадқиқот ва баҳолаш: янги методика ва воситаларнинг таъсирини ўрганувчи тадқиқотларни молиялаштириш, пилот лойиҳалар орқали самарадорликни баҳолаш ва методик такомиллаштириш.

Математик-дастурлаштирилган (компьютерга асосланган) дидактик воситалар мисоли. Мультимедиали дарслар таркибида интерактив мисоллар: анимацияланган арифметика (1+2=3), "Бўш ўринни тўлдир" туридаги ўйинлар, турли ўлчамдаги кубикларни йиғиш (минора қуриш) ва уларнинг аксинча парчаланишини амалга оширадиган программалар болаларнинг визуал ва логик таҳлил қобилиятини оширади. Улар таркибий равишда рахматан анимация, аудио шовқин, сенсор алоқа элементлари билан бирлаштирилганда болаларнинг машғулотга бўлган қизиқиши ва фаоллиги сезиларли даражада ошади.

Хулоса. Мактабгача ёшдаги болалар учун инновацион ёндашувлар — ўйинли таълим, мультимедиа воситалари, STEAM ва ТРИЗ каби методикаларни интеграциялаш йўли билан амалга оширилганда боланинг барқарор, умумий ва мактабга тайёр шахс сифатида шаклланишига муҳим ҳисса қўшади. Ўйин орқали таълим болада табиий қизиқишни рағбатлантириб, билиш жараёнини хурсанд қилувчи ва самарали қилади. Ўзбекистоннинг қонуний ва стратегик ҳужжатлари мактабгача таълимда

инновация ва рақамлаштиришни қўллаб-қувватлайди, лекин амалий жиҳатдан ушбу йўналишни кенгроқ жорий этиш учун техник базани кенгайтириш, тарбиячиларни тайёрлаш ва миллий контентни ривожлантириш зарур. Ушбу вазифаларга йўналтирилган тизимли чоралар мактабгача таълим муассасаларидаги таълим-тарбия жараёнини замонавий талаблар даражасига олиб чиқишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. - Т.: «Шарқ», 1998.
2. Абдуқодиров А.А., Бегматова Н.Х. Мактабгача таълим муассасаларида мультимедиа технологиясидан фойдаланиш услубиёти (ўқув-услубий қўлланма). – Қарши: «Насаф», 2011.
3. 2017 йил 9 сентябрдаги ПҚ-3261-сон “Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори. 2018 йил 30 сентябрдаги ПҚ-3955-сонли “Мактабгача таълим тизимини бошқаришни такомиллаштириш чора –тадбирлари тўғрисида”ги қарори. 2019 йил 8 майдаги ПҚ-4312-сон “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори.
4. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. – М.: «Педагогика», 1977.
5. Рамазанов М. Педагогик технологиялар ва уларнинг мактабгача таълимдаги аҳамияти. Тошкент: Академия. 2020 й.
6. Ибрагимова Г. Мактабгача таълимда педагогик инновациялар ва методикалар. Тошкент: “Маърифат” нашриёти. 2019 й.